

SURÁNYI BÁLINT

Kereskedőgilde Nagyszombatban a Visegrádi Kongresszus évében

Egy, 1335. március 6-i királyi és egy ugyanazon a napon kelt országbírói oklevélben, amelyek Nagyszombat városa és Szentgyörgyi és Bazini Sebes közötti megállapodást rögzítenek, ez a kitétel olvasható: „... iudex iurati et universi cives *syldari* institores et cuiusvis conditionis et status homines de Tyerna...”.¹ Az adat történeti szempontból kétségtelenül érdekes, mivel városfejlődésünk meglehetősen korai időszakában a tanács mellett kiemeli a város lakosságának egy bizonyos csoportját is a többi, bármely „kondíciót” és „státust” képviselő nagyszombati közül. Kikre vonatkozhat ez a „sylvdarii institores” megjelölés? Az „institor” szót ismerjük: kereskedőt jelent.² A „sylvdarius” kifejezést a latin szótárak nem ismerik,³ csak *Bartal*⁴ közöl — kizárólag a fenti, kiadott adat alapján — „ni fallor” megjegyzéssel kísérletet a magyarázatra. A német „Schild” szóból származtatja, s szerinte a fenti esetben cégérrel rendelkező kereskedőt jelöl. Az ilyen egy adatból való következtetést — hiszen maga sem tud német analógiát említeni álláspontja igazolására — nem tekinthetjük tudományos értékűnek. Annál is inkább így van ez, mivel az a középfelnémet szótár, amely ilyesfajta jelentésű alakról nem tud, közli a hangalakban hasonló „schiltaere, schiltaer” szót (értelmezése: schildmacher),⁵

¹ Országos Levéltár (a továbbiakban O. L.) Dl. 24672; Dl. 2886. (Kiadva: Anjou-kori Okmánytár [a továbbiakban An. O.] III. 135. l.); Dl. 24673. A Dl. 24672 sz. oklevelet kiadta *Fejér Gy.* (Cod. Dipl. VIII. 4. 80. l.) hibás dátummal, s a kérdéses szakaszt szintén tévesen „... Gildarii, Institores...” (kézirata szerint „... Gildarii, Institores...” l. Egyetemi Könyvtár. Kézirattár. Fejér Codex Diplomaticusának kézirata, VIII. 4. köt. XIII. sz.) alakban közli.

² Pl. *Páriz Pápai F.*: Dictiones et locutiones latinae... (1705) a jelentést (akár csak a „mercator” szót) „kalmár”-ként adja meg. *Finály H.*: A latin nyelv szótára (Bpest. 1884) szerint kis kalmárt, szatócsot, zsibárust, házalót jelent. Ezeket az értelmezéseket variálja — többek között — *L. Dieffenbach*: Glossarium Latino-Germanicum. Francofurti ad Moenum. 1857. *J. Márton*: Lexicon Trilingue. Viennae Austriae 1818. — A „kalmár” mellett a „faktor” jelentést ismeri *Szenczi Molnár A.*: Dictionarium Quadrilingue. Norinbergae. 1708. *Du Cange* (Glossarium...), *Forcellini* (Totius latinitatis lexicon. Prati. 1865) és *Bartal A.* (A magyarországi latinság szótára. Bpest. 1901) szerint az „institor” a kereskedő megbizottja, ügynöke. Ez az értelmezés a XIV. századi Magyarországon nem lehet általánosan helytálló, tekintettel pl. a mezővárosi inuito-rokra (l. *Mályusz E.*: A mezővárosi fejlődés. Tanulmányok a parasztság történetéhez a 14. században. Bpest. 1953. 133—135. l.), akik nem lehetnek ilyen megbizottak. A kálizokra vonatkozó adatban (l. 259. l.) ez a jelentés megfelelő. A vizsgált megjelölésbe a „megbizott” behelyettesíthető ugyan, de a szöveg összefüggései alapján nem alkalmazható ez az értelmezés.

³ Ld. 2. sz. jegyzet, kivéve *Bartal* szótárát.

⁴ *Bartal*: i. m.

⁵ *M. Lexer*: Mittelhochdeutsches Handwörterbuch. Leipzig. 1876. II. köt.

amely éppen közismertsége révén feltétlenül akadályos lehetett a Bartal általi feltételezett szóképzésnek.⁶

Nem lehet-e ennek alapján a „pajzskészítő” értelmezést elfogadni? Ennek mind formai, mind tartalmi szempontból akadályos van. Formai tekintetben csak utalni szeretnénk itt arra, hogy egy, a fenti ügygel kapcsolatos, szintén 1335-ös oklevél 1364-es országbírói átíratában is szerepel a kérdéses formula, „zyldariu” alakban.⁷ Az pedig aligha valószínű, hogy „š” hangot akkor „z” betűvel írtak volna.⁸ Ha e nehézséget áthidalnánk azzal a feltevessel, hogy az átíratba a „z” betű elírásaként, az oklevél leírója által sem értve került be (bár az „s”-t „z”-nek olvasni pl. a fenti 1335-ös oklevélben szinte lehetetlen), nem jutunk közelebb a megoldáshoz. A német „pajzskészítő” jelentésű szó meglatinosítását nem tartjuk valószínűnek. Ismeretes a kifejezés latin megfelelőjének használata: a Valkó megyei Újlakon egy 1362-es oklevél Jakab „clipeipar”-t említi esküdtként.⁹ Továbbá Nagyszombatban e korban egyáltalán nem tudunk olyan jelentős pajzskészítő iparról, amely indokolná, hogy e szakma képviselőit — az institorok mellett — külön kiemeljék, amikor utána nem is az egyéb foglalkozású, de bármely „kondíciójú” és „státusú” lakosokat említik.

Ha a „sylvarii institores” — „zyldariu institores” kifejezés értelmét akarjuk megtalálni, tisztázni kell, hogy milyen kiejtésnek felel meg mind a két forma. E kettősség leginkább az „sz” hang írásmódjával kapcsolatban közismert.¹⁰ Problémánkat azonban semmiben sem viszi előre, mivel ilyen ejtés mellett — mint fent láttuk — szótáraink semmiféle értelmezésre alapot nem adnak. Más a helyzet azonban a másik lehetséges megoldás,¹¹ a „zs” hang esetében.¹² Ennek révén — „zsildarii” ejtismóddhoz jutva el — lehetőség nyílik a vizsgált kifejezésnek a „gilde” szóból való levezetésére, feltéve, ha ennek lehetséges „zs”-s ejtése. Bár a „gilde” („gilda”) szó „gildarius” formája sem szerepel a szótárakban,¹³ a képzés evidens volta miatt ez nem okoz nehézséget. Mivel nem gondolhatunk magyarországi g > zs hangváltásra, a kérdés kulcsa az, hogy olyan idegen országban, ahonnan az intézmény és neve Nagyszombatba való közvetítése lehetséges, nevezték-e valaha a gildét ilyen hangalakkal.

Ebből a szempontból csak a neolatin nyelvek, pontosabban a francia és az olasz jönnek szóba. A mai franciában a kifejezés egyaránt előfordult „gilde”, „ghilde” és „guilde” alakban,¹⁴ de mindhárom írásmód mellett „g” hanggal ejtik.¹⁵ Ez az egységes ejtismód — bár igen valószínű, hogy mindig domi-

⁶ *Mollay Károly* is tarthatatlannak ítéli e levezetést, s nem lát más módot sem a kifejezés német eredeztetésére (személyes közlés).

⁷ O. L. Dl. 5169.

⁸ Vö.: *Kniezsa I.*: Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig. Bpest. 1952. 41. l. Kniezsa megállapítja, hogy az „š” hangot ritka következetességgel „s” betűvel jelölték, s „z”-s írásmódra alig egy-két esetet ismer.

⁹ O. L. Dl. 5124. Az adatot a mezővárosokban előforduló iparosfoglalkozások magyar foglalkozásneveket használó összeállításában említi: *Mályusz*: i. m. 135. l.

¹⁰ *Kniezsa I.*: A magyar helyesírás története. Egyetemi tankönyv. Bpest. 1959. 7. l.

¹¹ *Kniezsa I.*: Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig 41. l. és *Kniezsa I.*: A magyar helyesírás története 7. l.

¹² E megoldás ötletéért *Makkai Lászlónak* tartozom köszönettel.

¹³ *Id. 2. sz. jegyzet és Thesaurus Linguae Latinae VI. 1925—1934.*

¹⁴ *Pl. Nouveau petit Larousse illustré. Paris. 1927. Bloch: Dictionnaire Etymologique. Paris. 1932. Eckhardt S.: Francia—Magyar Szótár. Bpest. 1953.*

¹⁵ *Larousse du XXe siècle. Paris. 1930. 3. köt. Nouveau Larousse illustré, Paris. 4. köt. Calogero: Vocabolario it.—fr. Sansoni 1951.*

nált — egyáltalán nem zárja ki az esetleges helyenkénti középkori „zs” ejtést. A „h”, illetve „u” betű megjelenése nyilvánvalóan azt az igényt fejezi ki, hogy a már lehetséges „zs” ejtés helyett a szót „g”-vel ejtsék. Ez az igény nemcsak a neolatin nyelvekben eredményezte e betűk megjelenését, hanem a latin szövegekben is, amelyeket szintén a neolatin nyelvek helyesírásának, ill. kiejtés módjának megfelelően írtak és olvastak.¹⁶ Mivel azonban az ilyen írásmód megjelenésével nem vesznek ki a „zs”-s ejtést ki nem záró alakok sem,¹⁷ feltételezhető, hogy ez esetben is az ismert kettős ejtésmóddal kell számolnunk.¹⁸ Ennek az ejtésmódnak valószínűségét támasztja alá az is, hogy az etimológiai szótárak a szó változatai között több olyan alakot közölnek — ha nem is a „kereskedőtársaság” jelentésűek között —, amelynek egyetlen lehetséges ejtésmódja a „zs”-s,¹⁹ noha ezeknek is van „g”-nek ejtendő változata.

Külön problémát jelent, de a „zs”-s ejtést valószínűsíti az olasz „gilda” alak is.²⁰ A gilde intézménye Itáliában igen elterjedt, erős volt, megnevezése pedig nagyon változatos: úgyszólván városonként különbözött.²¹ Ezek között azonban a „gilda” név nem szerepel: itáliai használatára nem ismerünk semmilyen utalást. El kell fogadnunk azt a megállapítást, hogy a szó az ottani kereskedő-szervezetek elnevezéseként nem honosodott meg.²² Hogyan keletkezett akkor a mai „dzs”-vel ejtett „gilda” szó? Ha arra gondolunk, hogy csak a modern olasz történettudomány terminus technicus, s a nyelvben régebben nem volt meg, akkor valószínűnek kell tartanunk, hogy a műszó születésének idején az európai (francia) tudományos szóhasználatban is élt a „g”-s ejtés mellett a „zs”-s. Így megerősödnék feltevésünk a francia „zs”-s ejtés létéről. Nem hiszük ugyanis, hogy az olasz tudósok önkényesen konstruáltak volna „dzs”-s alakot. Sokkal valószínűbb azonban, hogy az olasz nyelvbe a „gilda” szó nem pusztán szakkifejezésként került be. Elképzelhetetlen, hogy a középkori olasz kereskedők, akiknek üzletfelei körében a gildének nemcsak intéz-

¹⁶ Pl. egy Arras-i latin szövegben: „guilda mercatorum”. *K. Hegel*: Städte und Gilden der germanischen Völker im Mittelalter. Leipzig. 1891. II. 162. l. Egy Gent-i latin szövegben: „gueldam mercatoriam”, uo. 175. l.

¹⁷ Pl. Saint-Omerben nemcsak az 1127-es latin nyelvű privilégium használja a „gilda” alakot (*Hegel*: i. m. II. 157. l.), de *Godefroy* (Dictionnaire de l'ancienne langue française. Paris. 1885) szerint még a város 1350-es francia nyelvű privilégiumában is „gilde” szerepel.

¹⁸ A „zs”-s ejtés lehetséges voltát a XIV. században *Bárczi Géza* és *Tamás Lajos* is elismerte, akiknek személyes közlését ezúton köszönöm meg. A párhuzamos „g” ~ „zs” ejtés gyakori és közismert voltára *Makkai László* hívta fel figyelmünket.

¹⁹ *Tamás Lajos* hívta fel figyelmünket e „geude”, „jaude” alakra (*Meyer—Lübke*: Romanisches Etymologisches Wörterbuch. Heidelberg. 1935). *Godefroy* idézett szótára a fentiekén kívül „jeude”, „jode” alakokat is közöl, amelyek ejtésmódja egyértelműen „zs”-re mutat. Ezen alakok némelyikét közli *Bloch* idézett szótára is.

²⁰ Enciclopedia Italiana. 1933—41. XVII. köt. *Palazzi*: Novissimo dizionario della lingua Italiana. Milano. 1940. *Calogero*: i. m. *Herzeg*: Olasz—magyar szótár. Bpest. 1952.

²¹ *W. Silberschmidt*: Bedeutung der Gilde, insbesondere der Handelsgilde, für die Entstehung der italienischen Städtefreiheit. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germ. Abt. LI. Band. Weimar. 1931: Compagnia (aminek külön érdekessége, hogy a szerző [144. l.] katonai eredetét említi, s tudjuk, hogy a „gilde” szócsalád legrégebb alakjainak is hasonló értelme van), arte, societas, commenda, universitas stb. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a „gilde” szó fő elterjedési területén sem kizárólagos a fogalom ilyen elnevezése. (Vö. *H. Planitz*: Kaufmannsgilde und städtische Eidgenossenschaft in niederfränkischen Städten im 11. und 12. Jh. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germ. Abt. LX. Band. Weimar. 1940. 21—22. l.)

²² *Silberschmidt*: i. m. 142. l.

ménye, de neve is elterjedt volt, ne találkoztak volna e kifejezéssel. S nem lehet távol a valóságtól az a feltételezés, hogy ha találkoztak e szóval, akkor a mai olasz hangalakban ejtették ki. Annál is inkább valószínű ez, mivel a szó az óolaszban (noha más értelemben) „gialda”,²³ „geldra”²⁴ alakban létezett, amelyek közül legalábbis az elsőnek „g” ejtése számításon kívül hagyható. A gilde intézményének fent tárgyalt nem egységes elnevezési gyakorlata könnyen vezethetett arra, hogy a külföldön — pl. Magyarországon — tevékenykedő, különböző olasz városokból származó itáliai kereskedők használják a „gilde” szót. Annál is inkább lehetséges ez Magyarországon, mert városainkban a letelepedett olaszok az Árpád-korban a náluk nagyobb számú franciákkal és vallonokkal éltek együtt „latinus” gyűjtőnéven.²⁵ Elképzelhető tehát, hogy a Magyarországon működő olasz kereskedők használták a „gilda” kifejezést.²⁶

A „syldarii” alakot a „gilde” szóból származtatva a „syldarii institores” megjelölést kétféleképpen értelmezhetjük. Felfoghatjuk két egyenrangú főnévnek,²⁷ s eszerint „gildetagok, kiskereskedők” lenne a fordítás, az előbbieken távolsági kereskedőket értve. Ha viszont jelzős szerkezetnek tartjuk, akkor az „institor”-t kereskedőnek fordítjuk, s magát a megjelölést „gildebeli kereskedők”-ként magyarazzuk. Ebben az esetben a vizsgált megjelöléssel egy, a városban külön szervezettel rendelkező zárt csoportot emeltek ki a „cuiusvis conditionis et status homines de Tyerna” előtt.

A fenti, meglehetősen bonyolult, meggondoláson alapuló feltevés nehezen küszöbölhető ki. Ellenkező esetben vagy arra a kategorikus álláspontra kell helyezkedni, hogy a szövegnek e szava értelmetlen, sőt maga az egész formula is az, s minden magyarázat felesleges; vagy pedig az esetleges elírás lehetőségének ingoványos talajára kell lépni. Megjegyzendő, hogy még az elírások között is a „g” kétféle irányú („s” és „z”) paleográfiai levezetése lenne aránylag a leginkább kézenfekvő. Az efféle kísérletek azonban a „zs”-s megoldásnál bonyolultabbak, erőszakosabbak, nehezebben elfogadhatóak.

A fentiek tehát több oldalról is valószínűnek mutatják, hogy a nagyszombatiak „zs”-s ejtésű formában megismerkedhettek a gilde névvel, s ezzel együtt az intézményével is. Ha elfogadjuk ezt a gondolatmenetet, akkor arra az eredményre jutunk, hogy Nagyszombatban 1335-ben kereskedőgilde működött. Meg kell vizsgálnunk azonban azt, hogy e feltevés hogyan támasztható alá történeti szempontból. Ehhez három kérdéssel kell kissé részletesebben foglalkoznunk:

²³ Meyer—Lübke: i. m.

²⁴ Uo. és Bloch: i. m.

²⁵ Vö. Auner M.: Latinus. Századok 1916. és a 107. sz. jegyz.

²⁶ Az esetleges „dzs”-s ejtésű olasz kifejezés „zs”-s átvétele megfelelhet a magyar hanghelyettesítés szabályainak a XIV. század közepén (*Bárcki Géza*: személyes közlés). A magyar „zs” hang a XI. században keletkezett. (*Kniezsa*: A magyar zs hang eredete. Magyar Nyelv. XXIX. 97. l.) A korai ómagyar korban, amikor „zs” hangunk még nem volt, a jövevényszavakban a „dzs” hangot „gy”-vel helyettesítették (*Bárcki*: Magyar hangtörténet. Egyetemi tankönyv. Bpest, 1958. 119—120. l.). A XVI. században az oszmántörök jövevényszavakban viszont a „dzs” → „zs” hanghelyettesítés törvényszerű (i. m. 158. l.). A közbenső időben nem ismeretes olyan jövevényszó, amelyben eredetileg „dzs” hang lett volna. Ha azonban akadt ilyen (esetleg éppen az olaszoktól átvett „gilda” szó), a magyar „zs” hang kialakulása utáni időben a XVI. századihoz hasonló hanghelyettesítés kell kézenfekvőnek tartani.

²⁷ Így magyarázza jelen dolgozatunk lektora, *Mályusz Elemér* professzor, hivatkozva az „institor” szó *Finálynál* és más szótárakban egyértelműen megadott „kiskereskedő”, „szatócs” jelentésére. Ezúton köszönöm meg *Mályusz Elemér* professzor segítségét, mindenre kiterjedő gondos figyelmét.

1. Feltételezhetjük-e kereskedőgilde működését Magyarországon ebben a korban?

2. Ezen belül mennyiben illeszthető be ilyen testület működése a fennmaradt és ismert adatok alapján a Nagyszombatról kialakítható képbe?

3. Volt-e lehetőség arra, hogy a gilde intézményét — ha elfogadjuk azt, hogy volt a szónak „zs” — „dzs” ejtése — franciák vagy olaszok közvetítsék Magyarországra, illetőleg Nagyszombatba?

*

A gilde-kérdés egyetemes történeti irodalma — melynek kiindulópontja *Wilda* 1831-ben megjelent munkája — igen összetett, és sok tekintetben meglehetősen zavarosnak mondható. A XIX. század utolsó évtizedéig a kérdés érdekességét a középkori európai városok keletkezésével kapcsolatos gilde-teória biztosította. A század legvégén megjelent jelentősebb könyvek²⁸ ezt az elméletet a történeti irodalomból lényegében kiiktatták. A vizsgálat középpontjába a kereskedőgilde mint a középkori város mellett, illetve később azon belül működő gazdasági és társadalmi intézmény került. Ez utóbbi munkákban egyben összegyűjtötték és értelmezték a gildékre vonatkozó forrásanyag törzsét, amelyhez a tanulmány szerzők máig is visszanyulnak. A XX. század folyamán a kérdés irodalma megcsappant, s monográfiák helyett inkább egyes tanulmányok, könyvfejezetek foglalkoznak a problémával vagy annak egyes részeivel. Az egész anyag — s ez a múltszázadvégiekre és újabbakra egyaránt vonatkozik — bizonyos alapvető véleményazonosságon kívül, amelyet egymástól úgyszólván változtatás nélkül vesznek át a szerzők, lényeges eltéréseket mutat a gildék eredete, megjelenésének időpontja, elterjedtsége, a városkialakulásban, valamint a már kialakult városban játszott szerepe, sőt az intézmény mibenléte meghatározásának kérdésében is.²⁹

A gilde fogalmát a történetírás kétféle értelemben használja. Egyrészt gildének nevez mindent, ami a forrásokban ilyen néven szerepel. Ennek alapján egyes szerzők a heterogén intézményeket egységes fogalommal próbálják összeötvözni, s legfeljebb ezen belül alkalmaznak felosztást. Ezért a más neveken említett rokonintézményeket tárgyalásukból lehetőleg kirekesztik.³⁰

²⁸ 1890: *C. Gross*: The gild merchant. Oxford; 1891: *Hegel*: i. m.; 1893: *A. Doren*: Untersuchungen zur Geschichte der Kaufmannsgilden des Mittelalters. Leipzig; valamint *G. v. Below* különböző műveiben kifejtett nézeteit összefoglaló lexikoncímszava: *Elster*: Wörterbuch der Volkswirtschaft. Jena. 1898.

²⁹ Mellőzzük e gyakran csak implicit vitakérdések tárgyalását, melyek témánkhöz szorosan nem tartoznak, s csupán összehasonlító anyagot nyújthatnának. A továbbiakban az irodalomnak csak egy-két, számunkra nélkülözhetetlen problémájára utalunk.

³⁰ Ez a tendencia legerősebben *E. Coornaert*: Les ghildes médiévales. V^e—XIVe siècles (Définition-Evolution) (Revue Historique CXCI. 1948) c. cikkében érvényesül, amely az intézmény lényegeként hangsúlyozottan nem gazdasági jellegét emeli ki (240. l.), hanem a szervezet egyes formális jegyeit. Mégis a valenciennesi caritást, amelynek anyagára gondolatmenetéhez szüksége van, bevonja fejtegetésébe (210., 218—223. l.), utalva a „gilde” szó szinonimáira (208. l.).

Kilátástalannak és hibásnak tartjuk azt a törekvést, amely a gilde fogalmát úgy akarja meghatározni, hogy abba a szó minden előfordulása beleférjen. Természetesen szükség lenne, de az etimológiai szótárak adatkörébe vág, annak tisztázása, hogy milyen fokozatos fejlődés révén lett a kereskedőgilde nevévé az eredetileg más értelmű „gilde” szó. Gondos vizsgálat feltárhatná, hogy milyen okok, milyen hasonló formai jegyek alapján ment végbe ez a jelentésfejlődés, valamint a „gilda mercatoria” kialakulása után is e névvel jelzett eltérő jellegű intézmények névátvétele.

Másrészt a szót — a „kereskedő” megjelölés nélkül is — terminus technicusként, a kereskedők, ezen belül elsősorban a távolsági kereskedők általában egy városra kiterjedő szervezetének, egyesületének fogalmaként alkalmazza.³¹ E kétféle értelmű szóhasználat azonban többnyire nem elkülönülve, hanem párhuzamosan és összemosódva jelentkezik. Mi a továbbiakban — s már eddig is — a „gilde” szót szintén a „kereskedőgilde” („gilda mercatoria”) értelemben használjuk, mert ami a gilde intézményéből történetileg fontos, az a kereskedelemhez kötődik.³² A mi konkrét esetünkben a „syldarii institores” kitétel egyébként is fölment e téren a további problémáktól.

Mellőznünk kell a kereskedőgildék szervezetére és működésére vonatkozó tények és nézetek ismertetését még a legvázlatosabb formában is, s a továbbiakban fővonásaikra mint ismertekre támaszkodunk. Ezt viszonylag könnyen megtehetjük, mert a gildékérdés éles vitái nem ezekkel kapcsolatban folytak, úgyhogy e tekintetben többé-kevésbé általánosan elfogadott nézetekre építhetünk. A kereskedőgildék és a városok kapcsolatának néhány fő jellemvonását azonban mégis ki kell emelnünk.

E problémára vonatkozólag az irodalomnak azt az általánosan elfogadott megállapítását kell tekintetbe vennünk, hogy a kereskedőgilde — figyelmen kívül hagyva most a városkialakulásban játszott szerepére vonatkozó kérdéskört, valamint az egész várost jelentő „communis gilda” intézményt³³ — elsősorban helyhez kötött távolsági kereskedők önkéntes, szabad, magánjellegű társulása, amely jogilag független a várostól, s hatásköre csak tagjaira terjed ki.³⁴ A „magánjelleg” sem a hivatkozott szerzők, sem mások nem értelmezik mereven, hanem e meghatározást tisztán jogi szempontból hangsúlyozzák. Általában elismerik, hogy a gildék egyes helyeken intézményszerűen részt vállaltak a városi adminisztrációban, bizonyos városi funkciókat vettek át, s afféle „félhivatalos” intézmények voltak.³⁵ Számunkra, akik a kereskedőgildét gazdasági és társadalmi oldala felől közelítjük meg, e jogi megkülönböztetésnek csak azért van jelentősége, mert — nem tekintve itt a legkorábbi gildékkel kapcsolatos jogi problémákat, amelyeknek, mint a kialakuló új osztály első jogi szankcionálásának, történeti fontossága van — enélkül a gildék okleveles előfordulásának feltételeit nem tisztázhatjuk. Azok a gildefunkciók azonban, amelyek az érintett esetleges „félhivatalos” jelleget jelentik, számunkra nem jogi, hanem társadalmi problémaként jelentkeznek.

³¹ E szóhasználat legvilágosabban *Silberschmidt* idézett tanulmányában jelentkezik, amely az itáliai gildékkel foglalkozik, noha ott e szó előfordulására adatot sem tud említeni.

³² Az így terminus technicusként használt kifejezés fogalmából természetesen nem rekeszthetjük ki a kereskedőgilde előzményeit (mint például a hajótörés ellen biztosító Karoling kori gildéket), vagy a speciális válfajokat (így az olyan gildéket, amelyek tagjainak zömét kereskedők alkották, de más is részt vehetett bennük). Az előbbieken *Coornaert* (i. m. 44—45. l.) méltán látja (*Maurer* nyomán) kereskedők egyesülését, bár e tényből a miénkkel éppen ellentétes következtetést von le. (A kereskedőgildék Karoling kori előzményeire vö. *D. Jellema*: Frisian trade in the Dark Ages. *Speculum* XXX. 1955. 32—33. l.) Az e néven nevezett, történetileg szintén fontos intézmény, az iparos-gilde tekintetében *Planitz* megjegyzéseit kell irányadónak tartani: ilyen szervezetek a kereskedőgildéknél történelmileg később keletkeztek, ezek mintájára, s ilyen elnevezésük csak rövid ideig élt. *Planitz*: i. m. 27. l. E nézettel szembenáll *Coornaert*: i. m. 209. l.

³³ Vö. *Gross*: i. m. 102—103. l. *Coornaert*: i. m. 212. l. stb.

³⁴ Vö. *E. Ennen*: Frühgeschichte der Europäischen Stadt. Bonn. 1953. 166. s. kk. l., *Coornaert*: i. m. 232. l., *Doren*: i. m. 198—199. l. stb.

³⁵ *Planitz*: i. m. 28. l., *Below*: i. m., *Coornaert*: i. m. 122., 216. l. és *Doren*: i. h. stb.

A kérdéssel foglalkozó szerzők túlnyomó többsége — mindazok, akik a lényegét, a kereskedőgildét állítják vizsgálatuk középpontjába — részletesen foglalkozik a gildék szerepével a már kialakult városok korai történetében, a gilde és a patriciátus összefüggésével. Mind az egyetemes, mind a magyar történelemben közismert, hogy a középkori várostörténet első nagyobb időszakában a városok irányítása teljesen a patriciátus kezében volt, amelyen belül a városban élő földtulajdonosok mellett, azokkal teljesen összefonódva, a kereskedők jelentették a döntő súlyt.³⁶ A gildék kérdésével foglalkozó hivatkozott szerzők arra mutatnak rá, hogy a XI—XIII. században azokban a városokban is, ahol a gilde intézményesen nem vett át városi funkciókat,

³⁶ E helyzet kialakulásának durván leegyszerűsített folyamatát a kereskedőgildék szerepének megvilágítása végett a következőkben lehetne röviden összefoglalni. A koraközépkorban a naturálgazdálkodás felbomlásának legkorábbi időszakában, amikor még csak primitív termékcseréről beszélhetünk, már feltűnnek az idegen kereskedők, akik a mezőgazdasági árut máshol termelt ipar-ill. luxuscikkre cserélik el. (A kereskedelemre [elsősorban közvetítő-kereskedelemre] specializálódott népek mellett Nyugat-Európában a keleti kereskedők, vö. *J. Kulischer*: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte. München und Berlin. 1929. I. 79—80. l., Kelet-Európában pedig — néhány évszázaddal később — a nyugat-európai kereskedők.) A további fejlődés során az árutermelés, valamint a mezőgazdaság és az ipar-kereskedelm közti nagy társadalmi munkamegosztás egymással kölcsönhatásban előrehalad, és lassan kialakul az egyszerű áruforgalom. Az árutermelés természetsszerűleg a mezőgazdasági — és részben a bányászati — nyertermékek vonalán gyorsabban halad előre, mint a helyi kézműipar árutermelése. Ezt az árutöbbletet részben az iparilag fejlettebb területek áruicikkeire cserélik el. A kereskedelmi tevékenység eleve bizonyos privilégiumokat igényel az állam (a földesúr) részéről, mivel a biztonság egy minimuma nélkül nem lehet kereskedni. E privilégium megadása azonban kezdetől érdeke annak is, aki adja: ily módon juthat csak a neki szükséges árukhoz, s tudja saját áruját elcserélni; s közvetlenül is haszna van a vámokból. Így jönnek létre a külföldi kereskedőknek adott privilégiumok és a vásárprivilégiumok. A vásárok természetesen nemcsak a távolsági, hanem a helyi kereskedelemnek is — sőt, gyakran elsősorban annak — színhelyei. Ennek következtében a helyi kereskedelem is megerősödik, a gazdagabbak maguk is elkezdnek távolsági kereskedelemmel foglalkozni. A legfontosabb helyeken megteremtődik a lehetőség arra, hogy ott távolsági kereskedők megtelepüljenek. Ez aztán a körülményektől függően jelentheti a helyi kereskedők tevékenységének kiszélesedését, vagy — legalábbis részben — idegen kereskedők megtelepülését. A kereskedelem e korszakban csak csoportosan lehetséges; mint már láttuk, privilégiumot igényel; a megtelepült távolsági kereskedők a körzetükben monopóliumra törekcszenek: s már együtt is vannak a kereskedőgilde sajátosságai, szükségletek formájában. E folyamattal párhuzamosan és szoros kölcsönhatásban történetileg végbemege a városok kialakulása. A kettő egymáshoz való viszonyával sem gazdasági (piac-probléma stb.), sem társadalmi, sem jogi tekintetben most nem kívánunk foglalkozni. Így mellőzzük mind a gildéknek a városfejlődésre, mind a városok kialakulásának a gildék fejlődésére (amely pl. az önálló gilde-privilégiumot szükségtelenné tette) gyakorolt hatásának felvázolását. Meg kell azonban említeni, hogy bár a folyamat kiindulópontján szerepelt a kézműipar egy bizonyos kifejlődése, ami a továbbiak során előrehaladt, a kereskedők kezén sokkal nagyobb vagyon, sőt bizonyos nem helyben termelt iparickekéből is sokkal nagyobb aramennyiség halmozódik fel, mint az iparosok kezén. Minthogy emellett a városban belül a kereskedőknek az iparosokhoz viszonyított számaránya is jelentős, ez a városok korai időszakában a kereskedelem teljes túlsúlyára vezetett. Fontos tanulságul szolgál Marx más történeti korszakokra vonatkozó fejtegetése (A tőke. III. Bpest. 1951. 375. l.), mely szerint a kereskedelem jelentős fejlődése nem jár együtt szükségszerűen a terület iparának fejlődésével. A nagyfokú távolsági kereskedelem helyenként éppen hátráltatta az iparfejlődést, ahogy máshol viszont erőteljesen fellendítette. Végső soron azonban a kézműipar fejlődése — egyéb, a kereskedelmet befolyásoló tényezőkkel együtt — mind Nyugat-, mind Kelet-Európában előbb-utóbb az iparosok erejének megnövekedését eredményezte, amely aztán a város vezetéséért a patriciátussal szemben meginduló harcukhoz vezetett. Ahogyan egy korábbi időszakban a kereskedők gildékbe tömörülve ragadták a kezükbe a tényleges városi hatalmat, úgy az iparosoknak az ellenük folytatott harcát kifejlesztő céheik segítik.

a patriciátus javát alkotó gildetagok a városi magisztrátusban döntő szerephez jutottak. S mivel a város a patriciátus kezében volt, az, hogy ennek jelentős csoportja egy a várostól független szervezetben tömörült, arra vezetett, hogy a város irányítása gyakorlatilag a gilde befolyása alá került. A tanács ilyen módon a gazdag kereskedők érdekét képviselte. A monopóliumokat élvező gildék, amelyek egyre inkább elzárkóztak új tagok felvétele elől, mindinkább konzervatívokká váltak. S már a XIII. század végén a céhpolgárság — amely a kereskedőknél később kezdett „gildékbe”, majd különféle neveken említett céhekbe tömörülni — megindítja végül győzelmes harcát a városi hatalomért.³⁷

Magyarországon lényegében ugyanez a folyamat fáziseltolódással szintén végbement. Az országon jelentős világkereskedelmi utak mentek keresztül, így az idegen kereskedők már igen korai időszakban bekapcsolódtak a magyarországi termékeserébe. Vásárokat már a XI. századtól tartottak, s a XII—XIII. század fordulóján az idegen kereskedők mellett jelentős volt a saját terméküket piacra vivők száma is. Erre az időre már nagyjából végbement a legfontosabb piachelyek várossá, illetve mezővárossá fejlődése.³⁸ A XIII. század első feléből már több városi privilégium is fennmaradt, s ezek közül az egyik legkorábbi és legjelentősebb Nagyszombat 1238-as kiváltságlevelé.

Közismert az is, hogy a magyar városokban a korai időszakban a vezetés — csakúgy mint más országokban — a patriciátus kezében volt. Így a városi tanácsokban gyakran évtizedeken át ugyanazok a családok cserélődtek. A patriciátuson belül — mint már egyetemes történeti vonatkozásban említettük — igen jelentős a kereskedők szerepe. Ennek igazolására csak két jellemző apró adatot említünk: még olyan egyáltalán nem kiemelkedő városokban is, mint Korpona és Szepsi, vizsgált adatunk időpontjánál korábban: 1316-ban, illetve 1317-ben a magisztrátus tagjai között egy-egy „institor” megjelölésű tag szerepel.³⁹ A céhpolgárságnak a városi vezetésért folytatott harca a XV. század legelején vezetett először nyílt összecsapáshoz. E céhek — különféle elég messzire visszanyúló előzmények után — 1370-től kezdve jöttek létre.⁴⁰ Így tehát az a periódus, amelyik Nyugat-Európában a kereskedőgildék fénykora volt, Magyarországon hozzávetőlegesen a XIII. század közepétől a XIV. század közepéig terjedő időszaknak felel meg. Nem feladatunk, hogy a hazai árutermelés fejlődését és a távolsági kereskedelem helyzetét ebben az időszakban akár csak nagy vonalaiban is felvázoljuk. Csupán néhány, témánkat közvetlenül érintő vonást emelünk ki.

Az országban e korban jelentékeny méretű kézműipari árutermelés nem folyt, a termékek még nyilván számos cikkből a hazai felvevőpiac igényeit sem tudták fedezni. Ilyen módon a korszak meglehetősen intenzív külkereskedelmében ezek — elsősorban a textilárúk — behozatali cikkeként játszottak szerepet. A városi lakosság túlnyomó többségének foglalkozása még a XIV. század első felében is a gabona- és szőlőtermelés, valamint a gabonával, állatokkal, borral való kereskedés — mind az országon belül, mind külföldön.⁴¹

³⁷ Vö. *Planitz*: i. m. 25. és 53—54. l.; *Doren*: i. m. 198—201. l.; *Coornuert* az ezzel kapcsolatos nézeteket összefoglalja és — szerintünk helytelen alapról — cáfolni igyekszik őket, i. m. 26. l. és 212—213. l. Az elzárkózás kérdéséről uo. 222. l.

³⁸ Vö. *Lederer—Székely—Elekcs*: Magyarország története a honfoglalástól 1526-ig. Egyetemi tankönyv. Bpest. 1957. 101—102. l.

³⁹ An. O. I. 391. l. és 433. l.

⁴⁰ *Szücs J.*: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bpest. 1955. 113 s. kk. l.

⁴¹ *Szücs*: i. m. 27. l.

Ezen kívül csak kisebb jelentőségű áruk (pl. méhészeti termékek) kivitelével számolhatunk, mivel az érckivitel úgyszólván teljes egészében külföldiek kezén volt.⁴²

A távolsági kereskedelemben az átmenő külföldi kereskedők túlsúlyát a megtelepült idegen kereskedők — közöttük igen sok francia, olasz, vallon — növekvő térhódítása váltja fel, majd ezek mellett egyre nagyobb mértékben fejlődik ki a hazai gazdasági életből kiemelkedett távolsági kereskedők csoportja. E két utóbbi típus vagyonaát leggyakrabban városi szőlőbirtokba fektette, úgyhogy kiviteli cikkei között saját és polgártársainak bora jelentős szerepet játszott. A kereskedelemből és pénzüzetből keletkezett patricius-vagyonok azonban — még a későbbi időkben is — általában végül a feudális birtokba torkollottak vagy széthulltak.⁴³

A külkereskedelem négy főiránya (a dél—délnyugati, az északnyugati, az északi és az északkeleti) között a súlyarányt — bizonyos cikkek kivitelének folyamatossága mellett — a pillanatnyi külpolitikai helyzet időről időre módosította. A XIII. század végén a cseh—magyar háborúk, majd azt követőleg a Csák Máté ellen folytatott küzdelmek az észak felé irányuló külkereskedelmet ugyan nem szüntették meg, de feltehetőleg bizonyos mértékig korlátozták. (Nagyszombat fejlődésére a háborúknak nyilvánvalóan hátráltató befolyásuk volt. A kereskedelem szempontjából ez természetesen nem biztos, hanem csak egyik lehetséges magyarázat az adatok hiányára.) Károly Róbert alatt is kezdetben Bécs felé orientálódott a magyar kereskedelem, de a bécsi árumegállító jog — amely a magyar kereskedelem érdekeit éppen annak viszonylagos fejlettsége miatt sértette — 1324-től ellenintézkedéseket, s ezzel párhuzamosan a kereskedelem irányának megváltozását, az észak felé irányuló kereskedelem előtérbe kerülését eredményezte.⁴⁴ E folyamat betetőzését jelentette a magyar, cseh és lengyel uralkodók ismeretes 1335-ös Visegrádi Kongresszusa, amelyen ezek között az országok között Béccsel szemben részletes kereskedelmi megállapodás született. Az a tény, hogy három uralkodó tárgyalt ebben a kérdésben, mutatja az ügy fontosságát, tehát a kereskedelem meg-növekedett jelentőségét mindhárom országban.

Ezek a vázlatosan említett tények kellőképpen igazolják, hogy a tárgyalt időszakban a magyarországi viszonyok nemcsak lehetővé tették, de szinte igényelték kereskedőtársulások (kereskedőgildék) működését. Ilyenekről azonban történeti irodalmunk nem tud. (Itt ismét nemcsak az elnevezés, hanem az intézmény kérdésére gondolunk. A korábbi időszakban megvolt, egyes jellegzetes kereskedőnépek által létrehozott telepek problémája nem vonható ide. Más neveken szereplő városi kereskedőtársulásokról is csak a XV. századból tudunk: legkorábban a pozsonyi posztókereskedők 1403-ból ismert, rövid ideig működőnek, csekély vagyonúnak mutatkozó „societas”-áról,^{44a} de természetesen — mint erre az adat közlője is rámutat —, különösebb formaságok nélkül szervezett, s nyom nélkül feloszlott apró-cseprő társulások létével a középkorban általában is számolnunk kell.)

A gilde-probléma egyedül egy helyen bukkan fel: *Lederer Emma* a pesti

⁴² *Lederer—Székely—Elekes*: i. m. 107—108. 1.

⁴³ Vö. *Lederer E.*: A középkori pénzüzetek története Magyarországon. Bpest. 1932. 4. feje.

⁴⁴ *Pleidell A.*: A Nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban. Bpest. 1925. 35—37. 1. *Fejér*: i. m. VIII. 4. 168. 1.

^{44a} *Kováts F.*: Kereskedő-társaság Pozsonyban a XV. sz. elején. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. X. 1903. 95—96. 1.

és jení hajósok szervezetét — amely bizonyos tekintetben a budai káptalan-
nak volt alávetve, s csak a XV. század közepére került Pest város fennha-
tósága alá; amelynek élén 'villicus, rector, iudex' állott; s amely feltehetőleg
a szállításon kívül közvetítő nagykereskedelemmel is foglalkozott — kereske-
dőgildéhez hasonlóan tartja.⁴⁵ Mellőzve e probléma elemzését, csak arra
szeretnénk hivatkozni, hogy ha indokolt egy káptalani fennhatóságú hajós-
szervezetet ebben a korszakban gildéhez hasonlítani, a kor viszonyai nem
mondhatnak ellent a nagyszombati gilde működése lehetőségének sem. Arra
a jogos ellenvetésre, hogy ez esetben miért nem tudunk más gildékről is, s
miért nincs több és biztosabb anyagunk a nagyszombati gildére vonatkozólag,
még vissza fogunk térni.

*

Nagyszombat — szlovák nevén Trnava — kót, már az Árpád-korban is
jelentős kereskedelmi ut, a Brnóból Esztergom felé⁴⁶ és a Pozsonyból a felső
Vág völgybe⁴⁷ vezető „via publica” kereszteződésénél feküdt. A település első
ismert okleveles említése 1211-ből való: János esztergomi érsek a „Sumbot”-i
templomot tizedeivel együtt az esztergomi káptalanba inkorporálja, meg-
hagyva, hogy jövedelmét a kanonokok között egyenlően osszák szét.⁴⁸ III. Ince
pápa e rendelkezést megerősítő oklevele „Scembot”-i szt. Miklós templomról
beszél.⁴⁹ A következő tudósítás majd negyedszázaddal későbbi: „Zumbodhel”
megnevezéssel a város 1238-ban privilégiumot kapott.⁵⁰ Ezek az adatok minden
további megfontolás nélkül arra a következtetésre készítetnek, hogy a város
kialakulásának előzményeit legalábbis a XII. században keressük. Anélkül,
hogy a Nagyszombat legkorábbi történetéről számot adó *Ocskovszky* meg-
bízhatatlan tudósítását,⁵¹ vagy akár a város történetével elmélyülten, önálló
témaként is foglalkozó mai történetíró rekonstrukciós hipotézisét⁵² elemez-
nénk, csak annyit kívánunk e kérdéssel kapcsolatban leszögezni, hogy a pri-
vilégium megkapása előtti fejlődési fokot magyar — szláv alaplakosságú, szom-
bati hetivásárral rendelkező hospesköziségben látjuk. A szombati hetivásárra
és a részbeni magyar lakosságra a város 1211-ben felbukkanó, s később is

⁴⁵ *Lederer E.*: A legrégebb magyar iparososztály kialakulása. Századok. 1928. 642—644. lap.

⁴⁶ *Wenzel G.*: Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból (a továbbiakban M. D. E.) Bpest. 1874. I. 343—344. l. és *P. Chlumecky*: Cod. dipl. et epist. Moraviae. Brünn. 1858. VII. 76. l.

⁴⁷ Vö. *Wenzel G.*: Árpád-kori Új Okmánytár (a továbbiakban Á. Ű. O.) XII. 452. l.; An. O. II. 250. l.; V. 39. l. stb. Ezekre az utakra l. még *Gárdonyi A.*: Felsőmagyarország kereskedelmi útjai a középkorban. Közgazdasági Szemle. 1908. XXXII. évf. 39. köt. 96., 192—194. l.; *Boresiczky B.*: A politikai változások befolyása Magyarországon kereskedelmi útjaira a XIV—XV. században (Bpest. 1914. d.). 17—18. l.; *Szűcs*: i. m. 105. l. stb.

⁴⁸ *Knauz N.*: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis (Mon. Strig.) I. 197. l. 190. sz.

⁴⁹ Uo. 197. l., 191. sz. A nagyszombati tizedek sorsának későbbi alakulására ld. pl. *Fejér*: i. m. VIII. l. 352—353., 510. l. Mon. Strig. II. 505. l. *Fejér*: i. m. IX., 640—641. l. stb.

⁵⁰ Nagyszombat város lt. l. Lad. 1. O. L. Filmtár. Č. 25.; *Fejér*: i. m. IV. l. 132—135. l.; *Ocskovszky*: Historia urbis Trnaviensis. Trnaviae. 1843. 103—105. l.; *Endlicher*: Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Leipzig. 1931. 444—447. l.; *Szentpétery I.*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Bpest. 1923—1943. 647. sz.

⁵¹ I. m. 1—2. l.

⁵² *B. Varsík*: Vznik a rozvoj miest na Slovensku v 13. a 14. stor. Historický Časopis. VI. 1958. 175. l.

B. Varsík: Vznik a počiatky mesta Trnava. Historické Študie. III. 1957.

folyamatosan használt magyar nevé⁵³ önmagában is elegendő bizonyítéknak tartjuk. A magyar lakosság összetételével kapcsolatban *Varsik* fejtegetését, amely e területen határőr-segédnépek XI—XII. századi letelepítését állapítja meg,⁵⁴ egy problémafelvetéssel egészítenénk ki: volt-e valamilyen szerepük Nagyszombat kialakulásában a kálizoknak, akik szintén e csatlakozott határőr-népekhez tartoztak? Ezeknek működése a közeli Nyitra megyében jelentékeny volt, ott mint a vámszedést kezükben tartó „institores regii fiscii” is említik őket.⁵⁵ A kálizokat egyes szerzők a bortermeléssel is kapcsolatba hozzák.⁵⁶ Mindkét tevékenység, mint látni fogjuk, jellemző a nagyszombati polgárokra is. A szláv lakosság jelenlétét — bár a szláv eredetű „Tyrna” mind folyó-, mind városnévként csak az 1250-es években tűnik fel az oklevelekben — nincs okunk kétségbevonni.⁵⁷

III. Béla lánya, I. Ottokár felesége, Konstancia királyné uralmának a város fejlődésére gyakorolt hatására vonatkozólag meggyőzőnek tartjuk *Varsik* érvelését.⁵⁸ E szerint ugyanis Konstancia királyné 1199-től az 1230-as évekig a Moraván inneni, Magyarországhoz, és a Moraván túli, Csehországhoz tartozó területeket egyaránt kezében tartotta, s ez idő alatt a két terület között intenzív kapcsolat alakult ki. A Moraván túli területen 1220 után több, a magyar határhoz közeleső település (Břeclav, Bzenca, Hodonin) a királynétól városi privilégiumot és szőlőadományt kapott. Mivel a következő időszakban azon a magyar területen, amely előbb Konstancia fennhatósága alatt állott, Nagyszombat volt a legjelentősebb helység, s IV. Bélához való visszakerülése után rövidesen szintén városi privilégiumot nyert, kézenfekvő annak feltevése, hogy a két terület, s ezen belül a fent említett cseh városok és Nagyszombat fejlődése párhuzamos volt. E párhuzamosság — mint arra *Varsik* rámutat — igen jó analógiát nyújt a német telepítés időpontjának meghatározásához is. A XIII. század második harmadától ugyanis már nyilvánvalóan éltek németek Nagyszombatban.⁵⁹ Konstancia királyné 1228-ban engedélyezte németek betelepülését Hodoninba. *Varsik* — véleményünk szerint helyesen — erre az időre, tehát a városi privilégium elnyerését közvetlenül megelőző időszakra, amikor már a hospesközség, mint piachely, belső fejlődése révén amúgyis közel került a tényleges városi helyzethez, teszi a nagyszombati német bevándorlást. Megállapítja, hogy a német telepesek a régi község mellett külön, önálló telepet létesítettek, amelyet azután később a városfal egybefoglalt a régi „Sumbot”-tal.⁶⁰ A németek egyébként a következő száz év folyamán

⁵³ Pl. 1313-ban „Nogzumboth” alakban. An. O. I. 289. l.

⁵⁴ B. *Varsik*: Vznik a počiatky mesta Trnavy. 237—240. l.

⁵⁵ Györffy Gy.: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. Századok. 1958. 62—63. l.

⁵⁶ Nagy G.: A honfoglalás Zemplénben. Ethnographia. 1912. évf. 220—222. l. Nagy Géza-nak a káliz szőlőtermeléssel kapcsolatos koncepcióját elfogadja és továbbépíti Kardos T.: A huszita biblia keletkezése. Bpest. 1953. A M. Nyelvtud. Társ. Kiadványai. 82. sz. 33. l. A kálizok szőlőtermelésére azonban egyetlen konkrét adat sincs.

⁵⁷ Á. Ú. O. VII. 312. l., *Fejér*: i. m. IV. 2. 372—373. l., Á. Ú. O. XI. 455. l. *Fejér*: i. m. IV. 2. 484. l.

⁵⁸ I. m. 248—50. l.

⁵⁹ Az 1238-as privilégium szerint a nagyszombatiak „decimas vero more Teutonorum... persolvant”. A város 1291-es Jensul nevű villicusa (Nagyszombat város II. O. L. Filmtár. Č. 25.) sem lehet pl. más, mint német. Györffy György hívta fel a figyelmünket arra, hogy ezek az adatok kellőképpen bizonyítják német lakosság jelenlétét Nagyszombatban (személyes közlés).

⁶⁰ *Varsik*: i. m. 256. l.

sem jutottak a városban abszolút túlsúlyhoz. Erre mutat, hogy 1258-ban egy városi oklevél „terram... emptam a Haincz Ungaro concive nostro extra fossatum existentem” említ, majd egy földterületet így határoz meg: „inter terras... et Helye Ungari ex parte nove plantacionis”,⁶¹ tehát a tehetős, birtokos polgárok között voltak magyarok (s egyikük birtoka a „nova plantacio” felől van). Ugyanígy a „syldarii institores” kitévelt tartalmazó idézett oklevél Konusko (Conusko)⁶² nagyszombati bírója is neve alapján nyilvánvalóan nem német. E megállapítások — amelyek érdekességét nem valamilyen nemzeti probléma, hanem a városfejlődés belső voltának bizonyítása jelenti — teljes mértékben egybevágnak Szücsnek más városok (köztük pl. Pozsony, Sopron, Győr, Pest, Kassa) nem-német jellegű őslakosságát kimutató eredményeivel.⁶³

Az 1238-as nagyszombati privilégium — amellet, hogy létrejöttében erős analógiát mutat a Moraván túli városokéval — természetesen a magyar városfejlődés lánészeme. A „Zumbodhel”-en — amely „hospitibus congregandi aptissimus videatur” — lakó és a jövőben odaköltöző polgárokat, akik „ad regiam coronam specialiter pertineant”, magyar viszonyokra vonatkozó jogokkal ruhazza fel, s feltűnik a fehervári jogra való hivatkozás: „Super solutione vero tributi eodem iure censeantur, quo cives Albenses”. A privilégium más tekintetben is jelentős kedvezményt ad a nagyszombatiaknak: szemben az 1211-es, az esztergomi káptalan javára történt inkorporációval, a polgároknak megadja a szabad papválasztás jogát.⁶⁴ Megjegyzendő, hogy a kiváltságlevélben nincs szó vásárlás adományozásáról, noha ez a XIII. századi privilégiumokban igen gyakori. Mivel kétségbevonhatatlan, hogy Nagyszombat abban az időben vásárhely volt, fel kell tételeznünk, hogy ezt már korábbi írásos adomány is biztosította, bár ez sem indokolja kellőképpen a jog ismételt leszögezésének hiányát. Igaz ugyan, hogy a későbbi privilégiumnak nem kellett a korábbi jogadomány minden érvényben levő pontját feltétlenül tartalmaznia.⁶⁵

A város társadalmára vonatkozóan egyes, az oklevelekben előforduló kifejezésekből érdemleges felvilágosításokat olvashatunk ki. Az 1238-as privilégium szerint a város élén álló villicus⁶⁶ „una cum duodecim melioribus”

⁶¹ Á. Ú. O. XI. 455. 1. Felvethető, hogy az itt szereplő Haincz nem azonos-e az 1256-ban említett Hyench nagyszombati villicussal (*Fejér*: i. m. IV. 2. 372. 1.). (*Szentpéter*: 1130. sz.)

⁶² An. O. III. 134. 1. ill. *Fejér*: C. D. VIII/4. 78. 1. Feltehető, hogy az An. O.-ban 1325 körülre datált oklevél (II. 234. 1.) Konuschus bírója a fentivel azonos, ez pedig arra az ismertet, s Nagyszombat vonatkozásában igen figyelemre méltó jelenségre mutatna, hogy a patriciátus (és ezen belül egyes családok) túlsúlya révén a városi bíró tisztje hosszabb időn át ugyanazon ember (család) kezén volt.

⁶³ *Szücs*: i. m. 24—25. 1.

⁶⁴ Ld. 48. és 49. jegyz.

⁶⁵ Nagyszombatnak van egy az 1260-as évek végéről datált hamis oklevelle (*Fejér*: i. m. IV. 3. 393—395. 1.), amelyet már *Szentpéter* (i. m. 1639. sz.) gyanúsnak tartott, s hamis voltát *A. Húšava* (Najstaršie výtady mesta Trnavy. Bratislava, 1939) be is bizonyította. E hamisítvány feltétlenül a város számára akart előnyöket szerezni, s mégsem tartalmaz olyan jogokat, amelyek az eredeti privilégiumban szerepeltek, s később sem avulhattak el.

⁶⁶ A nagyszombati bíró a XIII. században — ellentétben az esküdtek változókéony megnevezésével — következetesen egyazon néven: villicus-ként emlegetik. [*Á. Ú. O.* VII. 312. 1.; *Fejér*: i. m. IV. 2. 372. 1. (*Szentpéter* 1130. sz.); *Á. Ú. O.* XI. 455. 1. (*Szentpéter* 1544. sz.) *Á. Ú. O.* VIII. 191. 1. (*Szentpéter* 1571. sz.); *Mon. Strig.* I. 548 — 549. 1.; *Á. Ú. O.* X. 30. 1.]

működik.⁶⁷ Itt a „meliores” láthatólag az esküdtekre vonatkozik. Feltűnő azonban, hogy a „meliores” a XII. században Brüggeben és Kölnben,⁶⁸ a XIII. század második felében pl. Brémában⁶⁹ a patriciátus megjelölésére szolgált, sőt Kölnesetében *Planitz* meg tudja határozni a gilde és a „meliores” egymáshoz való viszonyát is. Ugyanígy felbukkan Nagyszombatban egy másik olyan kifejezés is, amely Nyugaton a XII. században a patriciátus megjelölésére szolgált: a „maiores”.⁷⁰ A „villicus et fere omnes maiores cives de Tyrna” 1268-as említése⁷¹ egyaránt értelmezhető az esküdtek vagy a patriciátus megjelölésének. Az előbbi értelmezés valószínűségét csökkenti, hogy az 1250-es „in iudicio villici ceterorumque iudicum de eadem Tyrna”⁷² és az 1264-es „iudicibus pro constitutis”⁷³ vonatkoztatható esetleg az esküdtekre, tehát megnevezésük ez idő tájt „iudices” lehetett,⁷⁴ amelyet azután 1313-ra már a „iurati”, ill. „duodecim coniurati” megjelölés vált fel.⁷⁵ Ezek szerint noha a „meliores” és a „maiores” felbukkanása nem azonosítható egyértelműen e szavak nyugati „patriciátus” jelentésével, a megfelelésekre fel kell figyelni, annál is inkább, mert alább a gazdaságtörténeti adatok alapján kibontakozik egy meglehetősen erős nagyszombati patriciátus képe, s rámutatunk a flandriai és rajnavidéki városok és Nagyszombat kapcsolatára, amely például a „meliores” kategória akár közvetlen átvételét is elképzelhetővé teszi. — A patriciátus súlyának kimutatását megnehezíti az az ismert tény, hogy a magisztrátus tagjait, a városi szőlőtulajdonosokat és más városi polgárokat az oklevelekben leggyakrabban keresztnevükön, ill. keresztnevükön és apjuk keresztnevén említik, s így családok azonosítására, egyes polgárok foglalkozásának megállapítására nem nyílik mód.

Nagyszombatnak a privilégium elnyerése és a kereskedőgildeire vonatkoztatott adat jelentkezése közötti csaknem évszázados időszakát a továbbiakban csak két probléma szempontjából tekintjük át röviden: a városnak az országban elfoglalt helyzete, sulya és a lakosság foglalkozás szerinti összetétele, jövedelemforrásai, valamint a város gazdasági ereje szempontjából.⁷⁶

⁶⁷ L. az 50. jegyz. *Fejér* és nyomában *Endlicher* tévesen „duodecim de melioribus”-t közöl.

⁶⁸ *Hegel*: i. m. II. 131. és 157. l. ill. *Planitz*: i. m. 29. és 66–70. l.

⁶⁹ *H. Planitz*: Die deutsche Stadt im Mittelalter. Graz—Köln. 1954. 459. l. *H. Planitz* a „melioratus”-t rendszeresen, így a patriciusok személynév-problémáival foglalkozó cikkének címében is a „patriciátus” helyett terminus technicusként alkalmazza. (Zur Geschichte des städtischen Meliorats. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germ. Abt. LXVII. Band. Weimar. 1950)

⁷⁰ *Planitz*: Kaufmannsgilde... 30. l. Tournai-ban „nobiles, maiores urbis” formájában és St. Quentinban. Természetesen e kifejezés esetében nem kell feltétlenül ilyen távoli analógiára hivatkoznunk: Szatmárnémeti 1230-as privilégiuma szerint a bírót „maiorum ac minorum consensu pariter concordante” kell választani (*Endlicher*: i. m. 427. l.), Keresztúr 1246-os privilégiuma szerint pedig „iudicabit comes cum villico et aliis maioribus de villa”. (*Endlicher*: i. m. 470. l.). A bíró „maior ville” megnevezése pedig a XIII. század folyamán közismert.

⁷¹ *Mon. Strig.* I. 549. l.

⁷² *Á. Ú. O.* VII. 312. l.

⁷³ *Á. Ú. O.* VIII. 93. l.

⁷⁴ „Selecti iudices” formában ennek is lehet nyugati XII. századi megfelelőt találni. *Planitz* i. m. 59. l.

⁷⁵ *Mon. Strig.* II. 677. és 678. l.

⁷⁶ *Sziucs* eredményei és következtetései (i. m. 22. l.) több vonatkozásban könnyen kiterjeszthetők Nagyszombatra is, bár a monográfia e város beható vizsgálatát általában mellőzi, sőt szerepét más városok fejlettségének kiemelésével bizonyos mértékben le is becüli.

Nagyszombat privilégiumát — ha tekintetbe vesszük, hogy a jobbparti Buda, mint városi település, a tatárjárás után keletkezett, tehát egy esetleges régebbi pesti kiváltságlevél léte az állítást nem befolyásolja — a későbbi hét tárnoki város közül elsőként kapta. A privilégium elnyerése — mint láttuk — Nagyszombat esetében nem kezdete volt a városi fejlődésnek, hanem a spontán folyamat betetőzését jelentette. Erre mutat a fentiek mellett — többek között — az a tény is, hogy már 1240-ben egy királyi oklevél a városban élő klarissza apácákról tesz említést.⁷⁷ Úgy véljük, hogy a későbbi tárnoki városok közül még 1335-ig is csak Buda ért el Nagyszombaténál magasabb fejlettségi fokot, nagyobb gazdagságot. Addigra azonban már az Árpád-kor két legjelentősebb városa, Fehérvár és Esztergom megindult a hanyatlás útján, úgyhogy Nagyszombat ekkor — elhagyva a Délvidék gazdag kereskedővárosainak ide most nem tartozó problémáját — a magyarországi városfejlődés lefeléhaladottabb kategóriájába sorolható. Egyetértünk *Varsík* álláspontjával, amely szerint a későbbi korszak egyik legjelentősebb városa, Pozsony, csak a század végén érte utól fejlődése során Nagyszombatot.⁷⁸ Ez a megállapítás azért fontos, mert a korai időszakból Pozsonyról sokkal több adatunk maradt fenn, s mivel a két város fejlődése párhuzamos volt,⁷⁹ súlyuk arányának ismerete megfelelő alapot ad az analógiák bátrabb felhasználására. Sopronnal vagy az északkeleti Felvidék csak később tárnoki várossá váló kereskedővárosaival összehasonlítva kétségbe sem vonható Nagyszombat jelentősége volt. Méginkább látható a város kiemelkedő szerepe, hogyha a környező városokhoz hasonlítjuk. Ezt plasztikusan mutatja az 1342-es körmői kamaraszerződés, amely Nagyszombat számára az e kamarához tartozó többi városéhoz képest kiugró évi fizetési kötelezettséget állapít meg.⁸⁰

A város fontosságát — az összehasonlításokon túl — az is szemléletesen tanúsítja, hogy 1327-ben I. Károly és János cseh király szövetségüket a ferencesek nagyszombati templomának nagy oltáránál erősítik meg.⁸¹ Ezek szerint

⁷⁷ Á. Ú. O. XI. 315—316. l.

⁷⁸ I. m. 268. l.

⁷⁹ E párhuzamosságot, a két város tevékenységi körének hasonlóságát és egymással való szoros kapcsolataikat számos, egészen különböző természetű tény bizonyítja. Csak utalunk néhány ilyen magyarázat nélkül is önmagáért beszélő adatra. 1310-ben a nagyszombati bíró szőlője a pozsonyi bíró szőlője mellett feküdt (An. O. I. 204. l.), 1309-ben a pozsonyi Hambato comes sérti meg tizedszedési ügyben a nagyszombatiak jogait (*Fejér*: i. m. VIII. l. 352—353. l.), viszont 1328-ban a nagyszombatiak szednek jogtalanul tributumot a pozsonyi kereskedőktől (*Fejér*: i. m. VIII. 3. 297—299. l.), s az ezt tiltó intézkedést még 1352-ben is meg kell ismétlni (O. L. Filmtár. Č. 42. 112. sz.). Mindkét város polgárai egyidejűleg jelentős szőlőművelést folytattak a Szentgyörgyi és Bazini comesek birtokán, amely mindkettőjüket érintő intézkedéseket eredményezett (An. O. II. 190—192. l., III. 132—136. l., *Fejér*: i. m. VIII. 4. 77—80. l. stb.). A megye említésénél több ízben együtt emelik ki a két várost: egy 1337-es országbírói oklevélben: „universis causis et litibus inter nobiles et ignobiles ad comitatum Posoniensem pertinentes ciues ac hospites eiusdem Civitatis Posoniensis necnon eciam de Tirna. . .” (O. L. Filmtár Č. 42. 64. sz.), 1349-ben pedig egy bortizedügy kapcsán „. . . ab omnibus nobilibus et ignobilibus civitatensibus et ab aliis quibus decucrit et licuerit, et specialiter in civitatibus Thyernauiensis et Posoniensi. . .” vagy „. . . specialiter a civibus civitatum Thyernauiensis et Posoniensis et ab aliis communibus hominibus dieti comitatis. . .” (Mon. Strig. III. 697. l.) kitétel szerepel. A két város vagyoni kiegyenlítésének végpontját az mutatja, hogy 1389-ben Slibor pozsonyi ispán a két városnak együtt ismeri el, hogy a 6000 aranyforintnyi királyi taxát megfizették (Zsigmondkori Oklevéltár I. 938. sz.).

⁸⁰ Corpus Juris Hungarici. Bpest. 1899. I. 158. l.

⁸¹ Mon. Strig. III. 106. l. *Fejér*: i. m. VIII. 3. 192—197. l.

Nagyszombat kiemelkedő szerepét két, egymástól csaknem évszázados távolságra levő időpont körül ki tudjuk mutatni, a privilégium kiadása körüli időszakban, valamint az 1320—40-es években. Úgy gondoljuk, nem véletlen az, hogy éppen e periódusokban lehetséges ez a bizonyítás. Bár a város gazdasági és társadalmi életének alapvető jellegzetességei a közbeeső időben is folyamatosan megvoltak (sőt Nagyszombat hadi megerősítetttségének említése is e közbeeső időszakban tűnik fel,⁸² s ez időben jelentős egyházi építkezésekkel is számolni kell), az 1260-as évek végén kezdődő már említett cseh háborúk, amelyek magát a várost is súlyosan érinthették,⁸³ valamint a Csák Mátéval folytatott küzdelmek időlegesen leszűkíthették a Nagyszombaton keresztül folyó intenzív magyar—cseh kereskedelmi kapcsolatokat. Ezzel a város bizonyos mértékig háttérbe szorulhatott. Az új fellendülést az 1320 utáni magyar—cseh Bécs-ellenes kereskedelmi politika hozta meg, amely a két ország közötti kapcsolatok kiszélesedéséhez vezetett.⁸⁴ A városnak e fellendülés után elért gazdagságát jellemzi az a közismerten kiugróan magas összeg, amelynek fejében 1356-ban elzalogosították.⁸⁵

Nagyszombat gazdasági életével kapcsolatban azt kell bevezetőben megállapítanunk, hogy — amint középkori városaink általában — nem hagyott fel a földműveléssel. A városhoz — az árkon belül és túl egyaránt — szántóföldek tartoztak.⁸⁶ A patriciátusnak a városhoz tartozó földeken kívül — ahol az eredet megállapítható, királyi adomány útján szerzett — külön birtokai is voltak.⁸⁷ Témánkat a városi földművelés, elsősorban a szőlőtermesztés vonatkozásában érinti. Láttuk, hogy a bor a meginduló magyarországi árutermelés egyik legfontosabb kiviteli cikke volt. Városainkat tekintve pedig — kivéve a bányavárosokat — a bort a legfontosabb árunak kell tartanunk. A nagyszombati polgárok már a XIII. században négyféle formában termeltek szőlőt. Voltak szőlők a város tulajdonképpeni területén,⁸⁸ amelyeket „in monte Regis” még a XIV. század közepén is kiegészítettek új telepítéssel, s amelyek után a város — egy 1348-as⁸⁹ s még 1379-ben is érvényben volt⁹⁰ — szerződés szerint évi 20 marka tizedet fizetett. A város bortermelésének másik formája a városhoz tartozó falvakban folyó szőlőművelés volt, amelyet a harmadik forma, a város és a hozzá tartozó „villa”-k lakóinak más földesurak földjén folytatott kiterjedt szőlőtermelése

⁸² „Castrum Tirnense” említése 1302-ben. Mon. Strig. II. 504—505. l. Vö. *Pauler Gy.*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Bpest. 1893. II. köt. 370. l.

⁸³ *Á. Ú. O.* XII. 386—387. l. vö. *Pauler*: i. h.

⁸⁴ *Pleidell*: i. m. 35—37. l. A Visegrádi Kongresszus szerepére e téren többször utaltunk.

⁸⁵ *Fejér*: i. m. IX. 2. 498—500. l.

⁸⁶ A földekkel kapcsolatos XIII. század közepéről való (*Á. Ú. O.* VII. 312. l., XI. 455. l.) és későbbi (pl. *Fejér*: i. m. VIII. 1. 354. l.) adóssági és adásvételi ügyekről számotadó adatok gazdaságtörténeti elemzése, a már 1270-ben a városhoz tartozott (*Á. Ú. O.* VIII. 305—306. l.), vagy 1291-ben (*Á. Ú. O.* X. 30. l.), illetőleg a XIV. században (pl. *An. O.* II. 190. l., *Fejér*: i. m. VIII. 4. 80. l.; *Fejér*: i. m. IX. 5. 330. l. stb.), a városhoz tartozó „villa”-knak a város gazdaságában játszott szerepének vizsgálata, vagy az 1309-ben említett, az esztergomi kúptalan felé tizedmentes „liber ager”-ek (*Fejér*: i. m. VIII. 1. 352—353. l. és *Mon. Strig.* II. 595—596. l.) történetének megállapítása érdekes következtetésekre adhat alapot a város földművelését illetően.

⁸⁷ 1267: *Szentpétery* 1544—5. sz.; 1268: *Á. Ú. O.* VIII. 191. l. (*Szentpétery* 1571—2. sz.); 1310: *An. O.* I. 204—205. l.; 1331: *An. O.* II. 571. l.

⁸⁸ *An. O.* I. 289. l.

⁸⁹ *Fejér*: i. m. IX. 1. 640—641. l.

⁹⁰ *Fejér*: i. m. IX. 5. 329—331. l.

egésztett ki.⁹¹ Ez utóbbi a földesúrnak a „Bergrecht” értelmében járó tekintélyes szolgáltatás körül vitákhoz vezetett. A Szentgyörgyi és Bazini comeseknek járó ilyen természetű kötelezettség kapcsán került be a nagyszombati „syldarii institores” kifejezés is a tárgyalt oklevélbe. A nagyszombati szőlőtermeléshez tartozik végül az is, hogy az említett patriciusok kezén levő, a várostól területileg és jogilag független birtokoknak legalábbis egy része szintén szőlő volt.⁹²

A nagyszombati bortermelést, amely — mint alább látni fogjuk, a többi XIV. századi kereskedővárosunkéhoz hasonlóan — külkereskedelmi forgalomba kerülő szállításképes árubortermelést jelent, nem tekinthetjük egyszerűen a mezőgazdaság egy különösen munkaigényes ágazatának. Ez utóbbi meghatározás megfelel a szüretig tartó szakaszt illetően, de a folyamat további része már több ennél. A már ekkor térthódító préselés, s az azt követő, általában a városi polgárház pincéjében végbemenő periódus a munkafolyamatok sokrétűsége, munka- és munkaeszközsüksége, szakértelemigénye stb. tekintetében az egyéb, mezőgazdasági termékeket élelmiszerré feldolgozó ipar (pl. szesz- és sörfőzés) analógiájára a kor körülményei között a *kézműves élelmiszeripar* sajátosságait mutatja.⁹³ Így megmagyarázható az is, hogy a szállításképes árubortermelés miért tipikusan városi foglalkozás, s közelebb kerülünk a jellegzetesen bortermelő egyik középkori várostípus közigazgatási meghatározásához.

A nagyszombati szorosértelemben vett iparról igen keveset tudunk. Nem a fejlett középkori ipari városok kivétel szempontjából is jelentős kézműves foglalkozási ágaira, de azért közvetlenül és közvetve bizonyos iparra mutat az, hogy a városban éskörnyékén malmok működtek.⁹⁴ Jellemző tény, hogy 1335-ig egyetlen esetben hallunk Nagyszombatban élő iparosokról (vargákról és pékekről), de azok is az apácák kézművesei, akik mentesek a városi adóktól.⁹⁵ Mindezek az adatok — kapcsolatba hozva a szőlőtermelésről kifejtettekkel és a kereskedelemről kifejtendőkkkel — erősen valószínűsítik, hogy az említettek kívül más iparosok, legalábbis a mezővárosokból ismert ágak képviselői, már a XIII. században éltek a városban. Semmi nyoma sincs azonban ez ágak jelentékeny árutermelésének, úgyhogy még viszonylagos fejlettségük sem jelentené azt, hogy Nagyszombatban a kereskedelemhez képest ez a szoros értelemben vett kézműipar az elsődleges. Arra azonban ez az iparra vonatkozó szegényes anyag is elegendő, hogy rávilágítson: kézműipar minimuma, illetőleg egyes speciális árutermelő ágak egyoldalú megerősödése nélkül valamennyire fejlett középkori kereskedőváros nem képzelhető el.

⁹¹ Á. Ú. O. VIII. 305 — 306. l.; X. 30. l.; An. O. II. 190 — 192. l.; III. 132—136. l.; 151. l. IV. 236. l.; *Fejér*: i. m. VIII. 4. 77—80. l. stb. A nagyszombatiaknak a Szentgyörgyi és Bazini grófok földjén folytatott szőlőművelésének ügyét széles gazdaság- és társadalomtörténeti háttérbe ágyazva, az összes kiadatlan és kiadott anyagot idézve tárgyalja *Mályusz E.*: Az 1498. évi 41. tc. Századok. 1930. 811—824. l.

⁹² An. O. I. 204—205. l.

⁹³ A korabeli szőlőművelésre l. *Belényesy M.*: Szőlő és gyümölcstermelésünk a XIV. sz.-ban. Néprajzi Értesítő 1955.

⁹⁴ „... necnon ... molendina ... intra et extra Civitatem nostram Nogzumboth vocatam existentes” (An. O. I. 289. l.). Arról is tudunk, hogy a nagyszombati klariszszáknak fél malma, („sive due rote”) volt (An. O. II. 234. l.).

⁹⁵ Á. Ú. O. VIII. 93. l. Ezeknek az iparosoknak városi adómentességét szükséges volt 1280-ban újra átfírni (Á. Ú. O. IX. 277—278. l.).

A kereskedelem kérdését egyes vonatkozásokban már említettük. A fontos kereskedelmi utak kereszteződésénél fekvő Nagyszombat, amely a Morvaországból Buda felé vezető útvonalon az első jelentős magyarországi város volt, I. Károly 1336-os híres oklevelének tudósítása szerint⁹⁶ tributum- és harmincadszedő hely.⁹⁷ Nagyszombat szempontjából e tény egyáltalán nem formális jellegű. Egy országos jelentőségű vámhely árumegállító jog nélkül is nagymértékben elősegíti a város kereskedelmi tevékenységét. Ezen túlmenőleg azonban arra is van adatunk, hogy 1328-ban a tributumot a város mint testület bérelte a fehérvári káptalantól.⁹⁸ A bérlet kapcsán a nagyszombatiak tartósan összeütközésbe is kerültek királyi privilégium alapján tributummentes pozsonyi polgárokkal, mivel azoktól jogtalanul vámot akartak szedni.⁹⁹ E pozsonyiakban olyan kereskedőket — mint látni fogjuk, elsősorban borkereskedőket — kell sejtenuünk, akik árujukat Nagyszombaton keresztül vitték Morvaországba, s akiknek megvámolási kísérlete a nagyszombatiak részéről nemcsak a bérbevett tributum hasznának növelését szolgálta, hanem feltehetőleg a kereskedelmi konkurensnek szóló kellemetlenkedés is volt. Nem tudjuk, hogy ez a városi tributumbérlet gyakorlatilag valóban a magisztrátus vállalkozását jelentette-e, s a vámszedést ennek az emberei végezték, vagy pedig tulajdonképpen a városon belüli egyes, pénzüzetekkel foglalkozó kereskedők, esetleg ezek egyesülése, a gilde üzlete volt a bérlet, s a szerződő fél csak a szavatolás miatt volt maga a tanács. Akárhogyan is festett a gyakorlatban a vámbérlet, kétségtelen, hogy a polgárok anyagi erejének tükré, s egyben ennek egyik további forrása volt. Nem tudunk arról, hogy a nagyszombatiak a harmincadot is bérelték volna. Valószínű azonban, hogy legalább a bérlőnek a városba tartozó emberei révén bizonyos mértékig hozzájárulhatott Nagyszombat gazdagításához.

A nagyszombati kereskedelemre — mint láttuk — sok a közvetett adat. Ezek közé tartozik az az 1269-es oklevél, amely „centum marcas cum statera de Tirna” említi,¹⁰⁰ rávilágítva arra a jelentőségre, amelyet a kereskedelemben Nagyszombat már ekkor játszott. Ugyanakkor közvetlen adataink nincsenek. Ez részben abból az általános jelenségből következik, hogy a kereskedelem és a pénzüzet nem igényelt különösebb, hosszú időn át megőrzendő írásbeli megállapodásokat, s így már eleve kevés a valószínűsége a közvetlen adatok fennmaradásának. Bírói anyagban, illetőleg kereskedelmi privilégiumokban más városokból néhány ilyen mégis ismeretes, Nagyszombatból azonban nem. A más városokra vonatkozó adatokban azonban a nagyszombati kereskedelemmel kapcsolatban felhasználható analógiákat ismerhetünk fel. Ezek közül a legfontosabb a pozsonyiak morvaországi borkereskedelméről hírt adó tudósítás, mivel a pozsonyi és nagyszombati fejlődés fent kimutatott párhuzamosága miatt a pozsonyi állapotok képe Nagyszombatra közvetlenül kiterjeszthető. A szóban forgó adat Károly morva örgróf privilégiuma 1343-ból,¹⁰¹ amelyben a pozsonyiaknak országa nagyobb városaiban kereskedelmi szabadságot ad, külön kiemelve a borkereskedelmet. Az analógiát megerősíti még az

⁹⁶ M. D. E. i. h.

⁹⁷ Vö. *Pleidell*: i. m. 37—38. l.

⁹⁸ *Fejér*: i. m. VIII. 3. 297. l.

⁹⁹ Uo. Ugyanerre vonatkozó adat 1352-ből: O. L. Filmtár Č. 42. 112. sz.

¹⁰⁰ Á. Ú. O. VIII. 250. l. A „statera”-ra adatok: *Hóman B.*: Magyar pénztörténet, 1000—1325. Bpest. 1916. 673. l. Uo. említi 62 cseh garasos nagyszombati számítási márkát is (399—400. l. és 500. l.).

¹⁰¹ O. L. Filmtár Č. 42. 72—73. sz.

is, hogy más nyugat-magyarországi városok borkiviteléről is vannak adatok.¹⁰² A pozsonyi, soproni, nagyszombati polgárok borkereskedelme nyilván már a XIV. században igen jelentős volt, a polgárok fontos jövedelmi forrását jelentette. A borkivitel iránya Ausztria, Morvaország és Szilézia. Még a XV. századi Pozsonyban is a városi adókivetés fő alapja a bortermelés.¹⁰³

Más természetű adatok is mutatnak nagyszombati borkivitelre. Már láttuk, milyen nagy mennyiségben és változatos tulajdonformákban termeltek bort a város polgárai. Ilyen mennyiség mellett szóba se jön az, hogy a termés ne kereskedelmi célokat szolgált volna. Az említett 1348-as tizedmegállapodás¹⁰⁴ örök időkre 20 márkában szögezi le az „in monte Regis”, együttesen pedig ezt meghaladó összegben a városhoz tartozó falvak szőlőinek évi tizedét. E megegyezés — amelyről már említettük, hogy még 1379-ben is érvényben volt — egyaránt vonatkozott a már meglévő és a jövőben telepítendő szőlőkre. Ebből világosan látható, hogy a nagyszombatiak — nyilván kifizetődő lévén a szőlőtermelés — a jövőben is akartak telepíteni, s ennek tizedét az állandó összegű szolgáltatás révén megtakaríthatták. Mást is kiolvashatunk azonban e szerződésből: ha a nagyszombati polgárok nem is csekély, meghatározott összegű pénzterhet a nemfizetés esetére súlyos büntetési kötelezettségekkel magukra vállaltak és rendszeresen teljesítettek, nyilván szükségük volt a borukra, s az értékesítésre is előnyösebb lehetőség állt rendelkezésükre, mintha természetben fizettek volna.

A fentiek értelmében Nagyszombatban jelentős méretű távolsági borkereskedelmet kell feltételeznünk. Ez azonban nehezen képzelhető el bizonyos szervezettség nélkül. Nem valószínű ugyanis, hogy mindenki kis tételekben közvetlenül vitte volna ki a borát. A kisebb termelőtől a gazdagabb városi kereskedő még megvásárolhatta a termését. A nagyobb termelők között viszont a borkereskedelem piacának biztosítására, a szállítás veszélyeinek, a rossz termés okozta veszteségek és más, közösen könnyebben leküzdhető akadályok káros hatásának lecsökkentésére valamiféle egyenlő alapon való társulás a fent változó viszonyokba könnyen beilleszthető, hiszen azok ilyen szinte igényelnek. Úgy véljük, az eddigiek értelmében nem járunk messze a valóságtól, ha a „syldarius”-okban ilyen borkereskedő társulás tagjait látjuk — bár a megállapodás elképzelt keretét nem kell feltétlenül a borkereskedelemre leszűkíteni. Annál is inkább valószínű ez, mivel az idézett kitétel éppen a bortermelés és a vele kapcsolatos fizetés vonatkozásában tűnik fel.

Nagyszombat kereskedelme semmi esetre sem merülhetett ki a városban termelt bor közvetítésében. Feltehetőleg kiegészítette ezt vásárolt borok, valamint más, kisebb jelentőségű árucikkek kivitele, de főleg az importált árukkal való kereskedelem. Ezzel kapcsolatban csak a városban megforduló, vagy azon észak felől áthaladó idegen (cseh, svábföldi, rajnavideki és flandriai) kereskedőkre, valamint a rájuk vonatkozó vámtételekre utalunk.¹⁰⁵ Nyilvánvaló, hogy árumegállító jog híján is elkerülhetetlen, hogy a nagyszombati kereskedők ugyanazokat a cikkeket ne közvetítsék, amelyekkel ezek a kül-

¹⁰² *Pleidell*: i. m. 51—52. l. (A XIII. századból Fehérvár, Győr borkereskedelmi tevékenységéről és a Szerémségből Esztergomon [és nyilván Nagyszombaton] át Csehországba irányuló kivitelről is említést tesz: i. m. 18, 21, 23, 42. l.) A XIV. századi Sopron vonatkozásában ld. pl. *Házi J.*: Sopron szabad királyi város története. Sopron. 1921. I/1.70-71. l.

¹⁰³ *Szücs*: i. m. 54—55. l.

¹⁰⁴ Ld. 89. és 90. sz. jegyz.

¹⁰⁵ Magyar Történelmi Tár. VII. k. 246—248. l.: M. D. E. I: 345—346. l.: *Chlumecy*: i. m. VII. 131. l. Vö. *Varsik*: i. m. 267. l.

földiek kereskedtek. A behozott árucikkek közül a posztó-szövetnemű lehet már ekkor is a legfontosabb.¹⁰⁶

Úgy hisszük, mindez elegendő annak bizonyítására, hogy Nagyszombat a XIV. század 20-as—30-as éveiben az ország egyik kiemelkedő jelentőségű kereskedővárosa volt. Mivel földrajzi helyzeténél fogva a Csehországgal való kereskedelem hasznát elsősorban volt módjában lefölözni, e kapcsolat előtérbe kerülésével — különösen a Visegrádi Kongresszus körüli időszakban — gazdasági, ezen belül mindenekelőtt kereskedelmi lehetőségei ugrásszerűen megnövekedtek. A város gazdaságának alapját a fentiek szerint kiterjedt árbortermelése, valamint a rajta átmenő fontos külkereskedelmi út és országos jelentőségű vámhely révén a kereskedelem hasznának bizonyos monopolizálási lehetősége képezte. Ezek a tényezők feltétlenül indokolják annak lehetőségét, hogy Nagyszombatban éppen az adott időpontban kereskedőgilde működött. A gildére utaló adat megjelenésének körülményei — később ugyan további említések hiányának okát igyekszünk majd megmagyarázni — ezen intézmény létét átmenetinek, éppen a legkedvezőbb évekre kiterjedőnek mutatják, bár az sem lehetetlen, hogy az esetleg még a XIII. századba is visszanyúlik. Messzebbmenő következtetésektől tartózkodnunk kell: a nagyszombati viszonyok vázlatos áttekintése alapján a gilde működésének lehetőségén, e lehetőség számára kedvező helyzet konstatálásán túl nem mehetünk.

*

Ezzel elérkeztünk a „latin” közvetítés problémájához. Adataink szerint — mint láttuk — észak felől cseh, svábföldi, rajnavidéki és flandriai kereskedők jutottak el Nagyszombatba. Lehetséges az is, hogy ezenkívül más, így francia kereskedők is érkeztek ebből az irányból. A gilde intézményét a rajnavidékiek és a flandriaiak könnyen közvetíthették ugyan, de nevét „zs”-s alakban nem. Bár nem ilyen evidens, de nem lehetetlen az sem, hogy az említettekkel azonos útvonalon francia közvetítéssel jutott a nagyszombatiakhoz a fent nagy valószínűséggel kimutatott „zs”-s ejtés. Sokkal könnyebb azonban elképzelni a „zs” — „dzs” ejtésű név közvetítését déli irányból.

I. Károly többször említett, a Visegrádi Kongresszus megállapodásai értelmében kiadott oklevele a cseh—magyar kereskedelem útvonalát (főbb állomásait tekintve) a Brno—Nagyszombat—Esztergom—Buda útban jelölte meg. Buda pedig középpontja volt mindazon kereskedelmi útvonalaknak, amelyekén át az olasz—francia kereskedők az országba jöttek. Mellőzve azonban a Magyarországon le nem települt kereskedők közvetítési lehetőségét, csak a közismert esztergomi és fehérvári „vicus latinorum”-okra, valamint a nyilván már ekkor feltűnni kezdő budai latinusokra szeretnénk utalni, tehát városainkban letelepülve számos francia és olasz élt már az Árpád-korban is. Tekintettel arra, hogy e vicusok lakóira vonatkozó, egymásnak gyakran ellentmondó nézetek egyike sem áll ellentétben a fenti közvetítés lehetőségével, a kérdés beható tárgyalása mellőzhető.¹⁰⁷

¹⁰⁶ A XV. századi Pozsony vonatkozásában ezt leszögezi *Szücs*: i. h.

¹⁰⁷ *Salamon F.*: Buda-Pest története. Bpest. 1885. II. 193. l. és III. 229. l.; *Hóman B.*: A magyar városok az Árpádok korában. Bpest. 1908. 47—48. l. *Pleidell*: i. m. 18—19., 31. l.; *Pleidell A.*: A magyar várostörténet első fejezete. Bpest. 1934. 88—91. l.; *K. Schünemann*: Die Entstehung des Städtewesens in Südosteuropa. Breslau. é. n. 110. l. és 115. l. stb. A kérdésről legújabban: *Surányi—Bárzsi—Páris*: Adalékok a „Gallicus”-ok nemzeti hovatartozásának kérdéséhez. Magyar Nyelv 1957. 3—4. sz. és *Székelly—Páris*: Középkori idegen eredetű polgárságunk elnevezéséhez. Magyar Nyelv 1958. 1. sz.

A magyarországi latinusok speciálisan nagy száma és kiemelkedő szerepe a hazai városi életben elegendő magyarázatot nyújthat arra, hogy egy olyan intézmény, amely földrajzilag meglehetősen távoli területen volt elterjedve, s — tudunkkal legalábbis e néven — a környező országokban sem ismert, hogyan jelenhetett meg éppen Magyarországon. A „vicus latinorum”-okon keresztül való közvetítés elképzelhető annak feltevésével, hogy ott gilde működött, és e feltevés nélkül egyaránt. Ám egy esetleges ilyen kereskedő-gilde már csak azért is lehetséges, mert tudunk arról, hogy egyes helyeken idegen kereskedőknek is volt gildéjük.¹⁰⁸ A feltevés alapja azonban nyilvánvalóan egy ilyen szervezet gazdasági jogosultsága. S ha valamilyen szervezet a vicusokban valóban létezett — s a latinusok mindegyikének hazájában működtek kereskedő-korporációk — elég természetes lenne, hogy gildének nevezték.

Egy további lehetőséggel azonban még foglalkoznunk kell. A XIV. század második felében a Nagyszombathoz földrajzilag és a fejlődés szempontjából is közeleső Pozsonyban igen nagy jelentőségre tett szert a firenzei eredetű Ventur-család.¹⁰⁹ Első feltűnésük 1358-ból ismeretes: „Ventura” (akinek neve után utólag szűrték be az oklevélbe a „gallicus de Florentia” megjelölést) egy szőlőt vett zálogul.¹¹⁰ Természetesen egyetlen olasz család jelenléte nem jelenti azt, hogy Pozsonyban feltétlenül volt ezen kívül is valamelyes latin elem. Még kevésbé vonhatunk le Nagyszombatra vonatkozó következtetéseket ebből az adatból. Annyi azonban bizonyos, hogy a Pozsonyban a körülmények alkalmasak voltak arra, hogy egy olasz kereskedőcsalád letelepedjék, és ott jelentősen meggazdagodjék, nem lehet kizárni azt sem, hogy a két város akármelyikében más latinusok is letelepedtek, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a kereskedelem mellett, mint Ventur példája mutatja, a városi szőlőügyekbe való bekapcsolódás is jelenthetett üzleti lehetőséget. Így az sem teljesen lehetetlen, hogy egy nagyszombati gildében a latinus kereskedőknek esetleg közvetlen szerepük is volt, mivel a város kereskedelmi jelentősége már korábban is vonzhatott oda latinusokat.

Ez utóbbi lehetőség nem túl valószínű volta azonban nem változtat azon, hogy a közvetett átvételt a fent vázolt helyzet problémamentesen lehetővé teszi, még akkor is, ha ezeknek a magyarországi latinusoknak maguknak nem is volt gildéjük, bár az adatok hiánya erre nézve sem jelent feltétlen bizonyosságot. S ha nyelvészeti megfontolásunk helytálló volt, semmilyen akadály sincs a „zs”-s alak közvetítésének.

*

Végül meg kell vizsgálnunk még egy kérdést. Nem kell-e fenntartásokkal fogadni a kereskedőgilde létére vonatkoztatott tudósításokat, mivel azok

¹⁰⁸ Pl. 1240-ben Worcesterben (*Coornaert* : i. m. 213. l.). A Schünemannra támaszkodó Planitz egyébként az esztergomi „vicus latinorum” kereskedőinek életét „gildemäßig”-ként jellemzi (*Die deutsche Stadt*. 158. l.).

¹⁰⁹ *Lederer E.*: A középkori pénzüzetek története Magyarországon. Bpest. 1932. 149. l.; *Ortvay T.*: Pozsony város története. Pozsony. 1895. II. a. 232–235. l. Ortvay művét — s bár lényegesen kevesebb szer, *Király J.*: Pozsony város joga a középkorban (Bpest. 1894) c. munkáját — több Pozsonyt érintő kérdésben idézni lehetett volna. E művekben azonban a tárgyi tagolás és a jogi szemlélet miatt az egyes megállapítások gyakran nem köthetők szűkebb korszakokhoz, ezért a XIII–XIV. századi problémákkal kapcsolatban modernebb, kérdésfeltevésükben a miénkhez közelebb álló munkákra hivatkoztunk.

¹¹⁰ O. L. Filmtár Č. 42. 140. sz.

egyetlen ügy kapcsán keletkezett oklevelekből származnak? Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a Nagyszombat korai történetéről rendelkezésre álló adatanyag más — mint láttuk, e korban Nagyszombat fejlettségét felül nem múló — városokhoz képest általában is feltűnően kevésnek mondható.¹¹¹ Magyaratzként külsőleges okokra: a cseh—magyar háborúkra¹¹² és az 1325 körüli tűzvészre tudunk utalni, amely az oklevélanyagnak legalább egy részét elpusztította.¹¹³

A gildék — mint láttuk — jellegüknél fogva általában nem voltak a város határán túl érő jogi intézmények. A gilde magisztrátusa nem volt feltétlenül egyszersmind oklevéladó szerv. Így okleveles említésének valószínűsége eleve igen csekély. Feltehető, hogy ha e korból városi belső — főképpen számadási — forrásanyaggal rendelkezünk, a gilde kérdéséről is többet tudnánk mondani. Ennek hiányában azonban amúgy is csak véletlen adatra számíthatunk. A tárgyalt kitétel abban a formában került több ízben is az említett oklevelekbe, hogy a várost többször megnevező szövegben egy-egy alkalommal a város magisztrátusa és többi lakói között még e kereskedő-csoportot is külön kiemelték. Érdekes analógiát mutat az ilyen helyzetű említéssel egy 1350-es, Pozsonyra vonatkozó oklevél,¹¹⁴ amelyben „Judicem et juratos et pociores cives ipsius civitatis Posoniensi...” fordulat szerepel. Arra kell tehát következtetnünk, hogy a városi patriciátus ekorbeli túlsúlya következtében egyes oklevelek formulájába bevették — anélkül, hogy ez a város „hivatalos” megnevezéséhez tartozott volna — a nyomaték kedvéért a gazdaságilag és társadalmilag legjelentősebb réteget, amelyre a tanács támaszkodott. Éppen az ilyen előfordulás stiláris esetlegessége miatt — tekintettel az e korból fennmaradt oklevelek kis számára — nem lehet az egy ügy kapcsán való kizárólagos felbukkanás érv az intézmény létének hitelessége ellen. Annál is inkább el kell fogadnunk ezt az érvelést, mert nem tételeztük fel azt, hogy nagyszombati gilde okvetlenül hosszú időn át működött. Ez a megfontolás egyben magyarázatul szolgálhat arra is, hogy mert más városokból gilde léteire vonatkozó adatunk nincs, miért nem kell eleve az országban egyedülállónak elképzelni a kikövetkeztetett nagyszombati gildét.

*

A fentiek igazolni látszanak azt a megállapítást, hogy 1335-ben, illetve 1335 körül Nagyszombatban kereskedőgilde működött. Ez és a belőle levonható következtetések beleillenek történetírásunknak abba az általános képébe, amelyet a XIV. század első felének magyar városairól kialakított. Ugyanakkor azonban bizonyos mértékig továbbfejlesztik és elmélyítik is azt: újabb ponton alátámasztva mutatnak rá városaink, ezen belül patriciátusuk e korbeli viszonylagos fejlettségére. Külön aláhúzza ezt az is, hogy a gilde intézménye francia vagy olasz közvetítésűnek mutatkozott: mivel ugyanis Nagyszombatban jelentékeny latinus települést nem ismerünk, az átvétel ilyen

¹¹¹ Tegyük hozzá, hogy Nagyszombat város levéltára anyagának 1330 és 1387 közötti része is csak a jövő évben lesz Magyarországon hozzáférhető, úgyhogy sajnos e dolgozat Nagyszombatra vonatkozó anyaga ilyen tekintetben hiányos. Témánk szempontjából azonban ettől az anyagtól sem várható jelentős új ismeret. (*Paulinyi Oszkár* szíves közlése.)

¹¹² Ld. 83. sz. jegyz.

¹¹³ An. O. II. 234. l.

¹¹⁴ O. L. Filmtár Ű. 42. 102. sz.

formája arra utal, hogy gilde keletkezésének gazdasági és társadalmi feltételei, valamint az intézmény létrejöttére irányuló igény a helyi belső fejlődés eredményeként alakult ki. A nagyszombati kereskedőgilde létének kimutatása pedig újabb vonatkozásban világít rá az 1526 előtti magyar és egyetemes történeti folyamat párhuzamosságára.

Б. ШУРАНЬИ

ТОРГОВАЯ ГИЛЬДИЯ В Г. НАДЬСОМБАТ В ГОДУ ВЫШЕГРАДСКОГО КОНГРЕССА

Резюме

Первым, самым важным пунктом в Венгрии самого важного торгового пути (Брно—Надьсомбат—Эстергом—Буда), назначенного в 1335 г. на «Вышеградском конгрессе» чешского, польского и венгерского королей с целью обхода Вены, имеющей право останова товаров, таможенным пунктом всегосударственного значения был город Надьсомбат (Трнава). Это поселение с венгерско-славянской основой населения было очевидно еще в XII в. значительным местом ярмарок, которое — как это Б. Варшик убедительно доказал в статье, занимающейся развитием города — в начале XIII в. в тесной связи с городами за рекой Моравой продолжало бурно развиваться. Одним из факторов этого развития является то обстоятельство, что в прежнем селении еще непосредственно перед получением в 1238 г. от венгерского короля Бельи IV городской привилегии, обеспечивающей широкие права поселилось и немецкое население. Но это только ускорило развернувшееся еще до того органическое развитие, и новые поселенцы даже в ходе следующего столетия не добились полного перевеса в городе. В ходе дальнейшего развития расцвету Надьсомбата придали особенно большой размах оживляющиеся с 20-х годов XIV в. венгерско-чешские торговые и политические связи. В результате всего процесса Надьсомбат стал в первой половине XIV в. одним из самых богатых, самых значительных городов Венгрии.

Основной источник экономической силы города представляли производство вина для торговли в крупных масштабах, в разнообразных формах собственности, его дальняя торговля вином, а также его ключевая позиция в дорожной сети, использованной также купцами из Фландрии, окрестностей реки Рейн, Швабии и Чехии, и связанная с этим аренда пошлины. Обогащению города способствовали, конечно, и другие отрасли сельскохозяйственной деятельности, в том числе в первую очередь земледелие, ремесло и другие отрасли торговли. Соответственно всему этому в обществе Надьсомбата можно показать существование богатого патрициата и его руководящую роль в магистрате города.

Филологический анализ одного до сих пор необъясненного, вернее неправильно истолкованного выражения в грамоте от 1335 г., связанной с виноделием населения Надьсомбата позволяет сделать вывод, что в городе в этот момент действовала торговая гильдия. (Историческая литература до сих пор не знала о существовании гильдии в Венгрии.) На основе этого филологического анализа кажется, что учреждение и его имя poznali горожане Надьсомбата посредничеством французских или итальянских купцов. Картина хозяйственного и общественного положения страны, которую можно нарисовать — особенно в данный период — в общем соответствует тем условиям, которыми прежде, в классической территории учреждения гильдии охарактеризовались хозяйство и общество. В том числе внутренние отношения Надьсомбата и его положение в стране должным образом намечают рамки и круг действий, в которых торговая гильдия — в первую очередь гильдия для дальней торговли вином — могла действовать. Доказуемое большое число различных латинских (французских, итальянских и валлонских) купцов, поселившихся здесь или переходивших как в прежние времена, так и в этот период и их значительная экономическая и общественная роль тоже показывают возможность вышеупомянутого посредничества.

Вывод о существовании в Надьсомбате торговой гильдии — проведенной в жизнь потребностями внутреннего органического развития — в известном отношении развивает и углубляет правильную картину, нарисованную венгерской историографией о городах Венгрии в первой половине XIV в., подчеркивая относительное развитие этих городов и в том числе их патрициата в это время. Вместе с тем этот вывод в новом отношении показывает параллельное развитие венгерской и всемирной истории до 1526 г.

B. SURÁNYI

LA GHILDE COMMERCIALE DANS L'ANNÉE DU CONGRÈS DE VISEGRÁD

Résumé

En vertu des conventions conclues au «Congrès de Visegrád» de 1335 par les souverains tchèques, polonais et hongrois, la première et la plus importante station d'importance nationale de Hongrie sur le principal trajet de commerce extérieur disposant du droit de relâche et désigné à éviter la ville de Vienne (Brno—Nagyszombat "Trnava" — Esztergom—Buda) fut la ville de Nagyszombat. Cette colonisation de population fondamentale hungaro-slave fut, déjà au XIIe siècle, un débouché important qui — comme B. Varsik l'avait d'une manière convaincante démontré dans son étude s'occupant du développement de la ville — en étroit rapport avec les vil/s de au delà de la Moravie, accusa, elle aussi, un vigoureux développement. Un des facteurs de ce développement est à chercher dans le fait que dans l'ancienne commune, — directement avant l'obtention des privilèges accordés par Béla IV et lui assurant des droits de grande envergure — s'est établie une population allemande aussi. Mais ce/a ne fit qu'accélérer l'évolution organique développée déjà antérieurement; et encore au cours du siècle suivant les nouveaux colons n'ont pas acquis dans la ville une place prépondérante. Au cours de l'évolution ultérieure les rapports commerciaux et politiques hungaro-tchèques accusant un essor à partir des années 1320 ont contribué dans une grande mesure à la floraison de la ville de Nagyszombat. En résultat de tout ce processus Nagyszombat devint, dans la première moitié du siècle, l'une des villes les plus riches, les plus importantes de la Hongrie.

La source principale de la force économique de la ville fut constituée, d'une part, par la production marchande du vin poursuivie entre des formes de propriété variées et, d'autre part, par le commerce de vin à grandes distances, par la position de clé occupée par la ville dans le réseau routurier utilisé aussi par les commerçants de Flandre, de la région du Rhin, du territoire souabe et de Bohême, ainsi que par le bail de douane découlant de cette situation. Il va sans dire que d'autres activités économiques — ainsi, en premier chef, l'agriculture, l'artisanat et les autres branches de commerce — ont également contribué à l'enrichissement de la ville. En conformité avec cet état de choses la société de Nagyszombat avait ses riches patriciens qui jouaient un rôle important dans le magistrat de la ville.

Dans une charte provenant de l'année 1335 et se rapportant à la production de vin des habitants de Nagyszombat il y a une expression inexplicée, respectivement mal interprétée jusqu'à présent, expression dont l'analyse philologique nous permet de conclure qu'à ce temps une gilde commerciale fonctionnait dans la ville. (V. note infrapaginale.) En vertu de cette analyse philologique il paraît que l'institution et son nom devinrent connus pour les habitants de Nagyszombat par l'intermédiaire des commerçants français ou italiens. L'aspect formé de la situation économique et sociale du pays — surtout dans la période donnée — est, en grandes lignes, conforme aux conditions qui sur le territoire classique des institutions de gilde ont, auparavant, caractérisé l'économie et la société. En outre, les conditions intérieures de Nagyszombat et sa situation dans le pays désignent nettement les cadres et la sphère d'activité d'une gilde commerciale et, en premier lieu, celle d'une gilde s'occupant du commerce de vin à grandes distances. Le nombre considérable et le rôle économique et social des différents commerçants «latins» (français, italiens et vallons), présents dans la période antérieure et dans la même période en Hongrie s'y établissant ou la traversant, rendent aussi probable l'entremise susmentionnée.

Les déductions relatives à l'existence de la gilde commerciale de Nagyszombat — exigée par l'évolution intérieure organique — développent et approfondissent, en certain point, la conception que l'historiographie hongroise s'est formée des villes de Hongrie de la première moitié du XIVe siècle, déductions qui soulignent, en même temps, le développement relatif des villes et celui des conditions des patriciens de la même période et signalent, sous de nouveaux rapports, la simultanéité de l'évolution historique hongroise et universelle d'avant 1526.

La littérature historique n'a rien su jusqu'à présent de l'existence d'une gilde en Hongrie.